

Programnoter til SASO Sommerkoncerter 2019

SASO spiller sommeren 2019 et spændende program, der strækker sig i tid fra Mozart til Carl Nielsen, mens komponisterne geografisk placeres i Wien, Paris, Prag og København.

Wolfgang Amadeus Mozart (1756 - 1791)

Mozart blev født i Salzburg i Østrig og er uden sidestykke sin tids største komponist. Mozart var en helt speciel musikalsk begavelse, et dybt inspireret naturgeni. Faderens tournée rundt i Europa med børnene gjorde Wolfgang Amadeus Mozart så berømt, at han som ganske ung fik tjeneste hos ærkebiskoppen i Salzburg.

Kunstens funktion i oplysningstiden var at underholde adelen. Derfor var malere, forfattere og musikere ansat ved fyrstehusene, hvor de opførte og viste deres værker. Musikerne havde lav social rang, de blev dårligt betalt, og man spiste, konverserede og dansede til deres musik. Mozart blev forbitret over, at folk ikke lyttede, men sad og snakkede under koncerterne, så derfor ville han bevæge dem til at lytte til musik, som ingen havde hørt før. Mozart sagde sin stilling op og slog sig som 25-årig ned i Wien som fri kunstner. Han komponerede i sit korte liv sonater, kammermusik, klaverkoncerter, symfonier, operaer og kirkemusik: Godt og vel 600 værker og ca. 100 ufuldførte - en imponerende skaberkraft.

Klaverkoncert nr. 20 KV 466, 2. sats

Klaverkoncert nr. 20 hører til de mest elskede af Mozarts klaverkoncerter.

Hovedparten af klaverkoncerterne blev komponeret i årene 1782-86. I året 1786 skrev han så mange klaverkoncerter, at han ikke kunne nå at nedskrive klaverstemmerne før opførelsen, så han valgte i stedet at improvisere solostemmen, mens orkestret spillede. Karakteristisk for Mozarts klaverkoncerter er det fine balanceforhold mellem soloparti og tuttsteder, for selv om soloinstrumentet især i overledningerne bredes brillant ud, afstår Mozart fra al virtuositet blot for virtuositetens skyld.

Klarinetkoncert KV 622 A-dur, 2. sats

Mozarts klarinetkoncert er skrevet i 1791 til klarinettisten Anton Stadler. Den har tre satser: Allegro i A-dur - Adagio i D-dur - Rondo, allegro i A-dur. Koncerten blev et af Mozarts sidste færdiggjorte værker og et af hans mest populære. Den er kendt for sit elegante samspil mellem solist og orkester og igen for manglen på overdreven virtuositet i solostemmen. Der er heller ikke i denne koncert skrevet nogen kadence ind i solostemmen. Fordi koncerten blev udgivet posthumt, er der usikkerhed om, hvilket instrument Mozart egentlig skrev koncerten for. A-klarinetten kan ikke spille de dybeste toner, så måske har Mozart oprindeligt forestillet sig den spillet på klarinetfamiliens større medlem, bassethornet.

Mozarts musik er præget af rokokotidens lethed, men han lod sig også inspirere af Bachs kompleksitet, hvorved hans musik på samme tid præges af en særegen lethed og dybde, som både er umiddelbar og slidstærk. Mozart udtalte selv: *Musikken må aldrig støde øret, end ikke i de passager, som udtrykker de frygteligste ting. Musikken skal fryde og derved blive ved med at være musik.*

Mozart døde i december 1791, kun 35 år gammel, mens han komponerede sit Requiem.

For år tilbage kunne man se biler køre rundt med en fin påmindelse i bagruden:

Har du talt med dit barn i dag?

Man kunne jo også meget passende køre rundt med følgende sentens i bagruden:

Har du hørt Mozart i dag?

Niels W. Gade (1817 - 1890): 1. symfoni, 1. Sats

Symfonien bærer titlen på en sang, *Paa Sjølund's fagre sletter*, som Gade i 1838 havde komponeret til en tekst af B. S. Ingemann, og som stadig lever i det folkelige, danske sangrepertoire. Melodien brugte Gade i såvel første som sidste sats af symfonien. Fra den mørke mol-indledning med pianissimo i strygerne føres temaet gennem kamp til sejr i den afsluttende codas triumferende fortissimo i klar C dur. Sangmelodien danner grundlag for de nye temaer, der opstår i en proces med afledning af motivet, og endelig vender sangen tilbage i den sidste sats.

Ifølge en overlevering skulle Gade i skuffelse over, at symfonien ikke straks kom på Musikforeningens program, selv have sendt partituret til Gewandhaus koncerternes bestyrelse i Leipzig. Felix Mendelssohn-Bartholdy tog sig tid til en virkelig grundig indstudering af symfonien, og 2. marts 1843 uropførte han symfonien.

Allerede dagen efter skrev han til Gade: *I går aftes fik De hele Leipzig-publikummet, der virkelig elsker musik, til ven for bestandig. Ingen vil fra nu af nævne Deres navn eller tale om Deres værk andet end med den hjerteligste højagtelse. Og ethvert fremtidigt arbejde af Dem vil blive modtaget med åbne arme, øjeblikkelig blive indstuderet med den yderste omhu og med glæde blive hilst velkommen af alle musikvenner her.*

Leipzig var musikkens højborg i Tyskland på den tid og modtagelsen af Gades 1. symfoni forårsagede, at Mendelssohn inviterede den danske kunstner til Tyskland og tilbød ham at blive sin assistent. Gade rejste derfor til Leipzig og blev hurtigt et stort navn i Tyskland. Han var personlig ven med Robert Schumann, Franz Liszt og Richard Wagner. Ved Mendelssohns død i 1847 overtog Gade dennes stilling som chef for Gewandhausorkestret, men grundet udbruddet af den dansk-tyske krig 1848 måtte han vende tilbage til København.

Niels W Gade skulle blive den første danske komponist, der vandt så stor international berømmelse, og han havde allerede en lysende karriere, da han vendte hjem til Danmark i den hensigt at gøre København til "Nordens Leipzig" i musikalsk henseende. Gade giftede sig med komponisten J.P.E. Hartmanns datter, og de to komponister stiftede Det Kongelige Danske Musikkonservatorium i København.

Niels W. Gade var dirigent i Musikforeningen (1850), organist ved Holmens Kirke (1858) og direktør for Musikkonservatoriet i København (1867), hvor han virkede til sin død. Samtidigt med sin hjemlige karriere rejste han rundt og dirigerede de store orkestre i Europa.

Niels W. Gade var det helt store navn i den sene Guldalder, og med hans musik får romantikken sit endelige gennembrud i Danmark. Gade var en meget kendt og agtet international personlighed i musiklivet på den tid og som den kendte og agtede personlighed han var i musiklivet gav han Danmark en plads på det musikalske verdenskort. Han har, trods tydelig inspiration fra Mendelssohn og Schumann i Tyskland, bevaret et stærkt nationalt præg ved sin specielle nordiske folketone. Men med Gade afsluttes også romantikken i Danmark, da der omkring 1900 blæser nye vinde fra Europa, som indvarsler et nyt tonesprog. I Danmark skriver Carl Nielsen allerede sin første symfoni i 1891-92.

Jacques Offenbach (1819 - 1880) Ouverture til Orpheus i Underverdenen

Offenbach var fransk komponist af tysk-jødisk oprindelse, skaber af operetten og en af 1800-tallets største komponister på dette felt. Fra sin fødeby, Köln, kom Jacques Offenbach 1833 til Paris, hvor han optrådte som cellovirtuos og dirigent for forskellige operaorkestre. 1855 åbnede han sit eget teater, Bouffes-Parisiens, og fik 1858 sit gennembrud med *Orfeus i underverdenen*, mønstret på den store operette, der gjorde ham berømt i og uden for Frankrig.

Orfeus og Eurydike er i græsk mytologi et par, hvis tragiske skæbne har haft betydelig indflydelse på europæisk kunst. Orfeus var søn af Apollon og musen Kalliope; hans sang og lyrespil kunne bjergtage hele naturen og alle mennesker, ja, selv sirenerens forførende sang kunne han overtrumfe. Han besad også spådomsevne. Han var gift med Eurydike, og da hun døde af et slangebids, drog han ned til Hades og sang så sorgfuldt, at Hades gav ham lov til at tage hende med op igen. Dog måtte han ikke vende sig om mod hende under rejsen tilbage til jorden. Det gjorde han, og nu forsvandt hun for evigt ned i underverdenen. Han sang derefter smukkere end nogensinde ude i skoven, så både dyr og sten blev fortryllede; en flok mænader blev betaget af ham, og da han afviste dem, sønderrev de ham og smed hans hoved i havet. Det drev, stadigt syngende, i land på øen Lesbos. Denne myte (gen)-fortælles bl.a. i Ovids *Metamorfoser*.

I operetten *Orpheus i Underverdenen* spilles og danses *Can Can* af kvinder klædt i lange kjoler og skørter, der løftes med høje benspjæt, hvilket symboliserer en afsparkning af herrernes hatte. Da underbenklæder ikke hørte til damernes påklædning, blev *Can Can* ret populær på de parisiske klubber pga. dens uanstændighed. Dansen spiller ligeledes en vigtig rolle i filmen *Moulin Rouge*.

Johannes Brahms (1833 - 1897) Ungarsk dans nr. 5

Johannes Brahms er født i Hamburg, men rejste tidligt i sin karriere på tourné med den ungarske violinist Reményi,, hvor han traf Schumann, som blev meget begejstret for den unge Brahms. Efter nogle år tog Brahms blivende ophold i Wien, hvor han levede til sin død som frit skabende kunstner. Brahms komponerede sin musik i den senromantiske periode, men karakteriseres i musikhistorien ikke som romantiker, snarere som den store sen-klassiker, der viderefører det 18. århundredes kunstideal. Opførelsen i domkirken i Bremen af *Ein deutsches Requiem* den 10. april 1868 var en triumf for den knap 35-årige Brahms, og talrige opførelser rundt om i Europa bidrog til at fastslå hans ry som en af tidens førende komponister. 1872-75 ledede Brahms koncerterne i Gesellschaft der Musikfreunde i Wien (Wienerfilharmonikerne).

Johannes Brahms Ungarske danse indeholder essensen af den ungarske musik, der har den oprindelige sigøjnermusik som sit musikalske udgangspunkt. Med rytmisk livskraft og spændstighed udfolder Brahms det store udadvendte temperament og forlader for et øjeblik det seriøse klassiske udtryk til fordel for en fyrig og ildfuld leg med toner og rytmer. Især skal fremhæves det folkelige, dansende og formmæssigt enkle i musikken. Med de *Ungarske danse*, oprindeligt blev komponeret for firhændigt klaver - senere for symfoniorkestre - opnåede Brahms en enestående popularitet.

Antonín Dvořák (1841-1904) Slavisk Dans opus 72 nr. 2

Antonín Dvořák er — som Smetana før ham og Janáček efter — sin generations førende repræsentant for den tjekkiske-nationale musikromantik. Dvořák er mest kendt for sine *Slaviske danse*, *cellokoncerten* og for den sidste af sine ni symfonier *Fra den nye verden*; men han komponerede i stort set alle genrer og skabte mesterværker i dem alle.

Direkte lån fra folkemusikken er sjældne hos ham, men de *Slaviske danse* og *Slaviske rapsodier* viser hans dybe fortrolighed med dette stof, ligesom folkemusikalske elementer sætter deres klare præg på talrige satser i symfonier og kammermusikværker. Hans melodiske opfindsomhed er overvældende, temaerne folder sig ud med en friskhed og spontanitet. Tonesproget er præget af en ægte musikantisk udfoldelse i en frisk og spontant strømmende melodi.

Antonín Dvořák blev født i en bøhmisk landsby, hvor han tidligt optrådte som violinist. I årene 1857-59 blev han uddannet som kirkemusiker ved Orgelskolen i Prag, men hans første professionelle virke var som bratschist i et lille orkester, der siden kom til at danne grundstammen i Prags teaterkapel. I 1871 opgav Dvořák sin orkesterplads for at komponere, men var i flere år afhængig af indtægter fra undervisning. Af afgørende betydning var derfor tildelingen af det østrigske statsstipendium i 1874, og allerede i 1878 udkom *Mæhriske duetter* og *Slaviske danse*, som begge blev modtaget med begejstring, og flere værker fulgte hurtigt efter.

Med ét var Dvořák blevet en international berømt, efterspurgt overalt både som komponist og som dirigent af egne værker. I 1891 begyndte Dvořák at undervise i komposition ved konservatoriet i Prag, og året efter modtog han posten som leder af National Conservatory of Music i New York, hvor han opholdt sig i to perioder.

I 1901 blev Antonín Dvořák udnævnt til direktør ved konservatoriet i Prag.

Peter Erasmus Lange-Müller (1850-1926)

Jeg sejled' en nat over havet (Tekst Holger Drachmann)

Lange-Müller samlede hele sit liv og virke om at komponere musik. Han havde en omfattende musikproduktion, som spændte vidt, fra operaer og orkestermusik til kormusik, men han havde et ganske særligt talent for at komponere musik til sange. Han var i besiddelse af en evne til at komponere fængende melodier. Han skrev langt over 200 sange for en stemme eller for kor, hvoraf de fleste er af høj kvalitet. Lange-Müllers romancer og korsange var den danske kulmination på en Liedgenre, som påbegyndtes i Tyskland i slutningen af 1700 tallet med værker af Schubert, Schumann og Brahms. På dansk grund var de førende på dette område Weyse, Heise og Lange-Müller.

Holger Drachmann, som også er blevet kaldt "Havets sanger" har skrevet tekst til *Jeg sejled en nat over havet*. Hovedmotivet i Holger Drachmanns lyriske digte er tab og erindring. Den smertelige erindring om de kvinder, han forlod for med rastløs energi at jagte det kvindeideal, som han forestillede sig indeholdt nøglen til hans eget væsen.

Jeg sejled en nat over havet er del af en lille samling på tre sange, som hedder *Sommerdrømme på havet*.

Jeg sejled en Nat over Havet, ej Sol gik ned, ej Glans blev slukt,
Solen laa dér bag Næsset, paa Klem var dens Øje lukt;
det var i den lyse Sommer, hvor Solen kun paa Skrømt gaar ned,
jeg blunded med aabne Øjne, mens Skibet paa Havet gled.

Og Havet tog til at nynne, hvor blidt det lød, hvor mild en Klang,
som formed en Kvindelæbe den bølgende Vuggesang;
og aander en Kvindetanke i disse dæmpede Ord,
saa er det vel dig, Alvilde, som er paa Skibet om Bord.

Jeg sejled en Nat over Havet, ej Sol gik ned, ej Glans blev slukt,
jeg saa, hvor du havde dit Øje i drømmende Vemod lukt.
Der sad vi Side om Side og lytted, imens Bølgen klang:
Alvilde, jeg kender den Nynnen, den hedder Nirwanas Sang.

Carl Nielsen (1865 - 1931) Orientalisk Festmarch

Musikken til *Orientalisk festmarch* udspringer af eventyret om Aladdin og den fortryllede lampe fra *1001 nats eventyr*. Eventyret om Aladdin, der er over 1000 år gammelt, stammer fra Persien, det land, der i dag hedder Iran. Eventyret handler om Aladdin, som er en fattig dreng i byen Ispahan. En ond troldmand efterstræber den magiske lampe, som Aladdin finder i den underjordiske hule. Aladdin bliver forelsket i sultanens datter Gulnare, og for at vinde hendes hånd, må han sende sultanen 40 gyldne fade med ædelsten, båret af 40 sorte slaver, fulgt af 40 hvide slaver. Lampens ånd hjælper Aladdin, og det store optog kommer gennem byens gader - med Aladdins mor ridende på en elefant.

I Danmark skrev den berømte digter, Adam Oehlenschläger, et teaterstykke om Aladdin. Da teaterstykket skulle opføres i 1919, ville man have musik til, så det blev rigtig flot og festligt. Carl Nielsen skrev musikken til Aladdin, et stort musikstykke på over 80 minutter for solister, kor og symfoniorkester. En af satserne i Aladdinsuiten hedder *Orientalisk festmarch*.

Carl Nielsen blev født i Nørre Lyndelse syd for Odense. Som dreng fik han violinundervisning, og i 1884 blev han optaget på musikkonservatoriet i København med violin som hovedfag. Han aflagde eksamen i 1886 og konkurrerede sig tre år senere ind på en andenviolin plads i Det kongelige Kapel. Carl Nielsen havde da allerede markeret sig som komponist, bl.a. med sit op. 1, *Suite for Strygere*. I 1905 fratrådte Carl Nielsen stillingen i kapellet, og tre år senere udnævntes han til anden kapelmester ved Det kongelige Teater, en stilling, han beholdt til 1914. Det følgende år overtog han dirigentposten i Musikforeningen i København. 1916-19 var han tilknyttet Konservatoriet som teorilærer, og fra 1916 til sin død havde han sæde i dets direktion.